

Коносамент

Анна Николова

Коносаментът като превозен документ и ценна книга има широко приложение при превозите на товари по вода. Неговата нормативна уредба се съдържа в Кодекса на търговското корабоплаване (КТК) като за неуредените въпроси субсидиарно се прилагат нормите на действащото българско законодателство. Докато качеството на ценна книга на коносамента е безспорно, в литературата са изложени различни мнения относно правата, инкорпорирани в ценната книга. Настоящият доклад има за цел да изясни правната същност на коносамента като акцентът се поставя на правата, които са материализирани в него. На следващо място в доклада се изразява мнението на автора относно друг спорен въпрос за едностранния или двустранния характер на коносамента като сделка.

За разлика от договора за превоз на товари, който има своята легална дефиниция в разпоредбата на чл.101 от КТК, такава липсва по отношение на коносамента. Подобно е положението и в други правни системи. Нито обичайното право, нито действащото законодателство дават дефиниция за коносамента, поради което неговата същност се разкрива посредством функциите, които той изпълнява³⁷. В Кодекса на търговското мореплаване на Руската федерация също не се съдържа определение на коносамента. В руската правна литература неговата същност се извежда чрез функциите, които той изпълнява, като традиционно се посочват следните функции: на разписка (т.е на доказателство) на превозвача за получения товар от изпращача, на товароразпоредителен документ (на ценна книга), на доказателство за наличието и съдържанието на договора за морски превоз на товари³⁸.

В българската доктрина не липсват опити да се даде определение за коносамент.

В старата ни търговскоправна литература товарителният запис се определя като документ, издаван обикновено от корабначалника³⁹, с който последния признава, че е приел на кораба стока за превоз и чрез който се задължава, след пренасянето на стоката да я предаде на легитимирания държател на документа, като се признава качеството на коносамента на ценна книга, материализираща правото на разпореждане и владение на стоката, означена в него⁴⁰.

В по новата литература се посочва, че коносаментът: „материализира право на собственост върху превозван товар и облигационното право да се получи товарът“⁴¹.

³⁷Така Carr, I. International Trade Law. Routledge.Cavendish. 2010 p.174. Авторът посочва, че коносаментът изпълнява функциите на разписка, доказателство за договора за превоз, договор за превоз и документ, удостоверяващ правото на собственост. Според друго мнение коносаментът е многофункционален (договорен) документ: разписка на превозвача за изпращача (продавача), доказателство за натоварения на кораба товар, свидетелство за количеството и качеството на товара, дава информация за условията на договора за превоз, квази-прехвърляем инструмент. Spruin, C.H. The Law of International Trade and Carriage of Goods 2004 Nationwide Mediation Academy for NARD UK Ltd 2004,Chapter one, p. 17.

³⁸Така Ермолаев, В, О. Сиваков Морское право. Москва 2003, с.91, Гуцуляк, В. Международное морское право (публичное и частное). 2006, с.321, Бойцов, Ф., Г. Иванов, А. Маковский, Морское право. Москва 1976, с.126, Комерческое (торговое) право. Кол. авторов Москва 2014, с. 618.

³⁹В отменения Закон за морската търговия в Глава втора. За корабначалника подробно са били регламентирани неговите права и задължения. От съпоставката на чл. 17- чл. 41 от ЗМТ с чл.87-чл.100б от сега действащия КТК може да се направи извода, че това е капитанът на кораба.

⁴⁰Иванов, Г. Морско право, Варна 1938, с.98.

⁴¹Павлова, М. Гражданско право. Обща част. Том II. С.,1996, с.24. Според същия автор коносаментът материализира правото да се внасят промени в клаузите на превозния договор, правото да се получи фактическата власт върху товара след извършване на превоза от

Тази дефиниция се характеризира с лаконичност, без да разкрива присъщите на коносаментата белези – че той е превозен документ и едностранен информационен акт с доказателствено значение.

Според друго определение: „коносаментът е документ, с който превозвачът потвърждава приемането на товара, посочен в него за превоз по море и се задължава да предаде същия товар на определен получател или на легитимираното с притежанието на коносаментата лице в посоченото местонахождение“⁴². По мое мнение недостатък на определението е, че не посочва най – същественото за коносаментата, а именно качеството му на ценна книга, нито какво право е инкорпорирано в него⁴³.

Друг автор определя коносаментата като: „стокоразпоредителен документ, който дава на легитимирания му притежател правото да получи товара, означен в него. Притежателят на коносаментата е оправомощен за упражни правото, споменато в коносаментата, като представи самия документ“⁴⁴. По отношение на използвания термин стокоразпоредителен, правилно се отбелязва в доктрината, че понятието товари⁴⁵ е по - широко от понятието стоки. Терминът стоки предпоставя сключване на договор за продажба. Термините стоки и товари не са еднозначни и като се съобрази обстоятелството, че коносаментът се издава едва след като стоките, суровината или други вещи бъдат натоварени на борда на кораба, по – правилно е да квалифицираме коносаментата не като стокоразпоредителен, а като товароразпоредителен документ.

При изясняване на въпроса за същността на коносаментата най – удачно е да се отделят спорните от безспорните моменти. Безспорно в доктрината е доказателственото действие на коносаментата и качеството му на ценна книга. Общоприето в българската доктрина е становището, че коносаментът представлява доказателство⁴⁶, че товарът, означен в него е приет за превоз и се намира на борда на кораба, което мнение черпи своята аргументация от разпоредбата на чл.117 от КТК.

легитимираното по документа лице Павлова, М. Записът на заповед и менителницата. С., 1998, с.81. Не считам, че мнението, че коносаментът материализира право да се внасят промени в клаузите на превозния договор може да бъде подкрепено, тъй като то не намира опора в действащата нормативна уредба. Превозният договор се сключва между превозвач и изпращач – чл.101 КТК, съответно е двустранна сделка и урежда отношенията между тях. Коносаментът урежда отношенията не между превозвач и изпращач, а между превозвач и легитимирания получател на товара, който към момента на сключване на договора за превоз не е страна по него арг. от чл.116 КТК.

⁴² Така Топалова, Л. Коносаментът при договорите за морски превоз. С., 1973, с. 30.

⁴³ За пълнота на изложението е необходимо да се посочи, че авторът не отрича, а признава качеството на коносаментата на ценна книга, като подробно и детайлно анализира действието на коносаментата като ценна книга. Топалова, Л. Коносаментът при договорите за морски превоз. С., 1973, с.177 – 203.

⁴⁴ Така Владимирова, И. Договорът за морски превоз на товари според международните конвенции. С., 1987, с.29. Не е точно и достатъчно пълно това определение.

⁴⁵ Василев, Б. Облигационно право. Специална част. Отделни видове договори. С., 1992, с.174. посочва, че товари включва всички и всякакви движими вещи, подлежащи на превоз, независимо дали са стоки, продукция или вещи.

⁴⁶ Сталев, С. Морско търговско право. С.,1991 посочва, че коносаментът изпълнява доказателствена функция, с.93. Топалова, Л. Коносаментът при договорите за морски превоз. С., 1973, с.146 -150 разкрива, че коносаментът е доказателство за сключването и съдържанието на превозния договор, за приемането на товара за превоз и за натоварването му, за данните относно товара. Лазаров, И. Б. Христов, Г. Кандиларов, М. Славчев. Морско право. Варна 1982, с.178 признават доказателствената функция на коносаментата. Райков, Р. Международно морско частно право. Варна 1997, с.81 разкрива, че доказателствената функция на коносаментата се проявява в няколко насоки. Така и Иванов, Г. Коносамент, С., 1973, с.36.

На следващо място няма съмнение в правната ни книжнина, че коносаментът е ценна книга, като становищата се различават по въпроса какъв е характерът на правото, което е инкорпорирано в коносамента. Различните виждания произтичат и от липсата на дефиниция в законодателството за ценната книга като родово понятие. Частни дефиниции за нуждите на специални закони съществуват, но те не могат да намерят общо приложение⁴⁷. Легална дефиниция за ценна книга липсва в българското⁴⁸ и в повечето европейски законодателства⁴⁹.

В правната литература ценната книга се определя като писмен акт, който материализира права, поради което упражняването на правата става чрез предявяване на акта. В самия акт се определя съдържанието на правата. Ценната книга е една вещ и като такава може да бъде обект и на вещи права⁵⁰.

Други автори посочват като родов белег на ценната книга това, че е документ, който материализира право, което се упражнява чрез предаване на ценната книга, която като документ е вещ и затова по отношение на него могат да се упражнят собствени правомощия⁵¹.

„Според немската теория два са съществените моменти по отношение на ценните книги и изясняването на родовото понятие. На първо място, документът признат от законодателя за ценна книга не само удостоверява факти, но материализира право, което независимо от кого е издаден актът, се регулира от нормите на частното право и второ връзката между материалния носител на документа и закрепеното в съдържанието му субективно право⁵².”

По специално по отношение на правата, инкорпорирани в ценната книга, в доктрината се посочва, че при нея възникват две категории субективни права - правата върху книгата, тъй като тя е вещ и определени облигационни права – това са правата по книгата, които могат да се упражнят с упражняването на фактичестката власт върху нея⁵³. Същият автор в друго свое съчинение⁵⁴ допълва, че в някои случаи ценните книги инкорпорират права върху вещи.

Общото във всички определения е, че ценната книга материализира определено право, както и че по отношение на нея като особена категория движима вещ възникват вещи права (т.е отделно от инкорпорираното в нея право).

По отношение на правата, които са инкорпорирани в коносамента в правната литература са обосновани различни мнения. Според част от авторите коносаментът материализира вещно⁵⁵ право (право на собственост), докато според други инкорпорира непарични вземания⁵⁶, правото да се получи превозвания товар и правото на разпореждане с него⁵⁷. Има и мнение, според което коносаментът възплътява права върху стока, превозимият товар, като според автора коносаментът

⁴⁷Чл.2 от Закона за публичното предлагане на ценни книжа.

⁴⁸Павлова, М. Записът на заповед и мениелницата. С., 1998, с.23. Така и Ставру, С. Въпроси на българското вещно право С.,2010, с.85.

⁴⁹Дефиниция за ценна книга се съдържа в чл.965 от Швейцарския облигационен кодекс.Така Рачев, Ф. Ценните книжа при пазарното стопанство. Търговско право 2/1992.

⁵⁰Таджер, В. Гражданско право на Народна Република България Обща част Дял II С., 2001, с.296

⁵¹Герджиков, О. Търговски сделки. С., 2008, с.295.

⁵²По подробно вж. Павлова, М. Записът на заповед и мениелницата. С.,1998, с.24.

⁵³Касабова, К. Акции и способи за прехвърляне С., 2002, с.33.

⁵⁴Касабова, К. Правни аспекти на финансовите инструменти. С., 2007, с.54. В същото съчинение в терминологичния речник се посочва, че коносаментът, товарителният запис, складовият запис, материализират вещи права – право на собственост с.461.

⁵⁵Така Павлова, М. Записът на заповед и мениелницата. С., 1998, с.25. Марков, М. За правата върху и по ценните книжа. ТП1/1994, с.18. Ланджев, Б. За разликата между ценните книги и ценните книжа. Търговско и облигационно право. 2/2014, с.18.

⁵⁶Калайджиев, А. За някои видове ценни книги. Търговско право 4/1995, с.8.

⁵⁷Така Топалова, Л. Коносаментът при договорите за морски превоз. С., 1973, с.180, като авторът изрично посочва, че коносаментът не е титул на право на собственост, с.182.

не е титул⁵⁸ erga omnes (против всички), каквито са вещните права върху телесни вещи, с което се отрича възможността да инкорпорира вещно право.

При изясняване същността на материализираното в коносаментна право е необходимо да се има предвид, че КТК се явява специален закон по отношение ТЗ, като от разпоредбите на чл. 371 от ТЗ и чл. 118 от КТК може да се направи изводът, че при договорите за превоз на товари по вода се издава не товарителен запис, а коносамент. В литературата той се определя като товарителен запис в областта на превозите по море⁵⁹, което заслужава да се подкрепи, но с допълнението и по река (т.е вътрешни водни пътища). Следователно правото, което коносаментът материализира не може да бъде по – различно по своето естество от правото, което товарителният запис по смисъла на чл.371 от ТЗ материализира и което право в доктрината се определя като право за получаване на стоки (товар)⁶⁰.

Единствено като се ръководим от тезата, че коносаментът материализира правото да се получи превозвания товар, се достига до еднозначни, логически и безпротиворечиви изводи при тълкуване на разпоредбите на глава шеста на КТК. Коносаментът като превозен документ, издаван от превозвача, предпоставя сключен договор за превоз на товари. При издаването на документа превозвачът не се интересува от това кой е собственик на товара⁶¹. От това гледище с познатите ни правни конструкции не може да се обясни как превозвачът, без да е собственик и да разполага с данни за собственика, издава документ - титул за собственост. Като се вземе предвид още, че договорът за превоз на товари няма вещноправно действие, каквото може да породи договор за покупко - продажба, не може да бъде подкрепено виждането, че издаденият от превозвача коносамент е титул за собственост⁶². Прикрепването към един фактически състав на правните последици на друг фактически състав е възможно само по изрична законова норма – фикция⁶³.

В този смисъл в кодекса липсва норма, която да постановява, че коносаментът инкорпорира право на собственост върху товара. От използвания израз „да се разпорежда с товара” в чл.118, ал.1 от КТК не може да се заключи, че той е титул на собственост, защото правото на разпореждане с товара и правото на собственост не са тъждествени. На следващо място, под употребения израз „разпореждане с товар” при систематично и логическо тълкуване се стига до заключението, че се имат предвид възможностите за предаването на товара в неговото местоназначение (чл.148), за предаване обратно на целия товар или част от него преди отплаването (чл.161), за снемане и предаване на товара или част от товара в междинно пристанище или на друг получател в местоназначението по нареждане на изпращача (чл.162), за снемане и предаване на товара или част от товара в междинно пристанище или на друг получател по нареждане на получателя (чл.163), които възможности при превоз по коносамент могат да се упражнят само ако всички екземпляри на коносаментите се върнат.

В ал.2 на чл.118 от КТК законодателят постановява, че предаването на коносаментна има сила като предаването на товара в отношенията между легитимирания получател и лицето, на което той го е прехвърлил. Функцията на

⁵⁸Иванов, Г. Коносамент, С., 1973 с.43 и с.45.

⁵⁹Така Голева, П. Търговско право. Книга втора. С., 2008, с.121.

⁶⁰Така Стефанов, Г. Търговско право. Отделни видове търговци. Отделни видове търговски сделки.Търговска несъстоятелност. Велико Търново 2005, с.244.

⁶¹В доктрината се посочва, че при превозния договор е без значение видът на правото, което изпращачът или получателят имат върху товара. Топалова, Л. Превозни правоотношения, С. 1967, с.91.Изтъква се още, че не е нужно изпращачът и получателят да се собственици на превозваната стока. Сталев, С. Морско търговско право. С., 1991, с.76.

⁶²Както се изясни в английската доктрина коносаментът съгласно UK COGSA 1971 се счита за титул на собственост. Така Феррейра, А.Тройната функция на коносаментна. Съвременен право. 2/2013. с. 59.

⁶³Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял I.C., 2001, с.235.

коносаментата като стокова ценна книга може да се обясни с оглед на обстоятелството, че често стоките по време на превоз, бидейки обект на превозно правоотношение, (в това им качество те се квалифицират като товар), стават обект и на продажбено правоотношение (в това им качеството те се квалифицират като стока). При договор за продажба продавачът има две основни задължения: да прехвърли правото на собственост върху вещта и да предаде вещта⁶⁴. По време на превоза реално (в действителност) предаването на вещта (стоката), предмет на договора за продажба, не може да се осъществи. Може да се предаде ценната книга. С оглед вида на коносаментата може да е необходимо неговото джирисване или сключване на договор за цесия или е достатъчно простото предаване. Само възприет по този начин коносаментът може да е средство за циркуляция т.е да замества успешно в оборота приетият товар на борда на кораба. Ето защо считам, че е правилно да се подкрепи становището⁶⁵, че коносаментът представлява стоката и предаването му е равносилно на предаване на стоката. Като има предвид по-гореизложеното, не мисля, че становището, че предаването на коносаментата е равносилно на прехвърляне на стоката, заслужава да бъде подкрепено⁶⁶.

Преди да се даде определение за коносаментата е необходимо да се изясни характера на коносаментата като сделка. По така повдигнатия въпрос в правната ни книжнина са застъпени две становища - коносаментът се разглежда като едностранна сделка⁶⁷ или като двустранна сделка⁶⁸. Общопризнато в доктрината е, че едностранната сделка съдържа волеизявление само на една страна⁶⁹. За изясняването на въпроса, следователно е необходимо да се установи колко волеизявления се съдържат в коносаментата. Коносаментът се подписва от превозвача или от капитана на кораба или друг представител на превозвача. За да се приеме тезата за двустранния характер на коносаментата, е нужно да се установи, че в него се съдържа и второ волеизявление, какъвто извод не може да направи с оглед категоричността на чл.110 от КТК. Аргументът, че коносаментът се издава въз основа на писмен ордер за натоварване, който се подписва от изпращача или от натоварено от него лице, не е достатъчен за да обоснове този извод. При издаването на коносаментата в частта относно описанието на данните за товара – вид, състояние, количество, качество и опаковка, превозвачът се ръководи единствено от своята преценка, поради което при съмнение относно данните може да упражни правото си да впише забележка в коносаментата.

В КТК в чл.121 изрично се посочва, че писмените нареждания за предаване на товара (деливъри ордери) се подписват от превозвача и от лицето, което е поискало издаването им. Деливъри ордери също като коносаментата са ценни книги, от което следва, че законодателят изрично посочва в кои хипотези превозни документи могат да се издават от едно лице⁷⁰ или съответно се подписват от две⁷¹ лица.

⁶⁴ Това е общоприетото в доктрината.

⁶⁵ Сталев, С. Международно морска продажба при условия СИФ и ФОб. С., 1991, с. 83.

⁶⁶ Така Сталев, С. Морско търговско право. С., 1991, с.94.

⁶⁷ Коносаментът се определя като едностранен документ от Сталев, С. Морско търговско право. С., 1991 с. 82, Топалова, Л. Коносаментът при договорите за морски превоз. С., 1973, с.34, Райков, Р. Международно морско частно право. Варна 1997, с.78, Гуцуляк, В. Международное морское право. Ростов на Дону 2006, с.321.

⁶⁸ Иванов, Г. Коносамент. С., 1973 с.19 поддържа, че коносаментът като сделка има договорен характер.

⁶⁹ Таджер, В. Гражданско право на Народна Република България Обща част Дял II С., 2001, с.389, Павлова, М. Гражданско право. Обща част. Том II. С., 1996, с.76.

⁷⁰ Чл.109, ал.1, чл.127, чл.139.

⁷¹ Чл. 106, чл.121, ал.2.

Като се има предвид гореизложеното, най – правилно е да се твърди, че коносаментът е превозен документ, който от една страна представлява доказателство, че товар по вид, количество, качество и състояние на опаковката е приет за превоз и се намира на борда на кораба и от друга страна е товароразпоредителна ценна книга, която може да бъде издадена на името на определен получател, на заповед или на приносител и която материализира правото да се получи товара от легитимирания получател по коносамента. Като едностранна сделка коносаментът се материализира в документ, който се издава от превозвача на изпращача (съответно се подписва от превозвача или от капитана на кораба или от друг представител на превозвача) при превози по море и по река. Като ценна книга коносаментът представлява товара, поставя в отношения три лица – превозвач, изпращач и получател на товара, като предаването на коносамента е равносилно на предаването на товара.

За контакти:

ас. Анна Николова – катедра „Частноправни науки“ на Юридическия факултет при Русенски университет „А. Кънчев“

Докладът е рецензиран.